

मैत्रेय चॅरिटेबल सोसायटी, पुणे

* अध्यक्ष *
डॉ. राधा संगमनेरकर
मो. ९८८१३०७२७८

नोंदणी क्र. MAH /1528/06/Pune, दिनांक ७ सप्टेंबर २००६
पत्रव्यवहारासाठी पत्ता :
द्वारा-प्रबोध, १०७०, शुक्रवार पेठ, सुभाषनगर लेन नं. ६, पुणे ४११००२.
snehseva1981@gmail.com

* संपादक *
श्री. मुकुंद गायधनी
मो. ९४२२३०१८५१

अध्यक्षीय

World Biodiversity Day 22May 2024

जागतिक जीव वैविध्यता दिवस २२ मे २०२४. देवाने पृथ्वीतलावर जीवसृष्टी निर्माण केली. झाडे, वेली, पक्षी, फुलपाखरे, कृमी कीटक, सजीव प्राणी कितीही विविध रूपे. हे सर्व जीवनसाखळी एकमेकावर अवलंबून असल्यामुळे टिकून आहे. ही विविधता मनुष्य प्राण्याने जपली पाहिजे. मानवाने निसर्गाची खूपच हानी केली आहे. इतर कोणत्याही सजीवाचे जगणे पर्यावरण पूरक आहे. जंगलतोड प्राण्यांची हत्या अथवा शिकार या सर्वांचे दुष्परिणाम जाणवत आहेत चक्रीवादळ दुष्काळ अतिवृष्टी या रूपाने. प्लास्टिकचा भस्मासूर ही मोठी समस्या आहे. बी अ पार्ट ऑफ प्लॅन ही यावर्षीची थीम आहे संयुक्त राष्ट्राने २२ मे हा दिवस जागतिक जैवविविधता दिवस लोकांच्या प्रति पर्यावरणाविषयी जागरूकता वाढवण्यासाठी साजरा केला आहे. आफ्रिकेमध्ये डोडो वृक्षाचे प्रजनन थांबले आहे. या वृक्षाची बी डोडो पक्षाने खाल्ल्यानंतर त्याच्या त्या पक्षाच्या पोटात विशिष्ट क्रिया झाल्यावर विष्टेवाटे बाहेर पडते. मगच बी रुजते. डोडो पक्षी हा आकाराने. मोठा व कमी उंचीवरून उडत असल्याने तो शिकारीला बळी पडला. त्याचे पृथ्वीतलावरील अस्तित्व नाहीसे झाले. मोजके चार डोडो वृक्ष या पृथ्वीतलावर आहेत. पृथ्वीवर राहणाऱ्या सर्व प्रजाती पैकी ९९% पेक्षा जास्त प्रजाती पाच अब्जापेक्षा जास्त नष्ट झाले आहेत. प्राणी व वनस्पती हे पृथ्वीचे नैसर्गिक संरक्षण कवच आहेत. अन्नसाखळी तुटते नैसर्गिक पोलिनेशन थांबते. यासाठी जंगल जपले पाहिजे. पक्षी प्राणी यांचा अधिवास जपला पाहिजे यासाठी आपण स्वतःहून सुरुवात केली पाहिजे.

डॉ. राधा संगमनेरकर

संपादकीय

स्मार्ट फोन विरहित बालपण

सन २०१०नंतरच्या पालकांमध्ये किशोरवयीन मुलांचे स्मार्टफोनचे आकर्षण कसे कमी करावे, ही समस्या वाढीस

लागली आहे. या समस्येचा पैस जागतिक आहे. ब्रिटनमधील डेडझी व कारा या पालकांशी या विषयावरच्या उपायांवरच्या चर्चासाठी सुरू केलेल्या व्हॉट्स अॅप ग्रुपने काही दिवसांतच साठ हजार फॉलोअर्सचा टप्पा ओलांडला. स्मार्ट फोन आणि सामाजिक माध्यमे (सोशल मिडिया) बालपणाचा मोठा वेळ घेत आहेत. गॅलोपच्या एवढ्यातल्या चाचणी (पोल) प्रमाणे अमेरिकेतील किशोरवयीन मुलं प्रतिदिन जवळजवळ पाच तास सामाजिक अॅप्स (यू ट्यूब, टिक टॉक, इन्स्टाग्राम व फेसबुक)वर घालवतात. या चाचणीचा दुसरा महत्त्वाचा निष्कर्ष म्हणजे किशोरवयीनांच्या मानसिक आजारांचे प्रमाण, सन २०१०च्या तुलनेत २०२३ पर्यंत दीडपटीने वाढले आहे. वरील सामाजिक अॅप्समध्ये व्हिडिओ गेम्स मधील 'चॅट फंक्शन' सामाविष्ट केले तर मानसिक आजार किशोरवयीनांच्या वाढत्या आत्महत्यांचा गंभीर टप्पा गाठते.

या समस्येवरील काही इलाज म्हणजे सामाजिक अॅप्ससाठी किमान वयमर्यादेचे कायदेशीर बंधन घालणे व त्या कायद्यांची असरकारक अंमलबजावणी करणे. नुकतेच अमेरिकेतील फ्लोरिडा राज्याने चौदा वर्षांखालील मुलांना सामाजिक माध्यमांच्या वापरावर बंदीचा कायदा संमत केला आहे.

सर्वसामान्य स्मार्टफोन वापरणारे नागरिक हे आपणहून काही उपाय करताना दिसत आहेत. जसे २०२०च्या ४० टक्के प्रमाणाच्या मानाने, सन २०२३मध्ये २८ टक्के वापरकर्ते स्वतःची दैनंदिन स्थिती (डेली स्टेटस) ऑनलाईन शेअर करणे पसंत करतात. हा कल नक्कीच सुखावह आहे.

पुढील काही वर्षांत भारतातल्या मुलांच्या व सुजाण पालकांच्या जाणीवेसाठी या समस्येची वाढ रोखण्यासाठी आवश्यक उपायांचा प्रसार होणे अपेक्षित आहे. सार्वजनिक उत्सवातून, शाळा, शिबिरांमधून हे प्रबोधन घडू शकते. कदाचित भविष्यात स्नेहसेवा-मैत्रेय सारख्या सामाजिक सेवा संस्था काही ठोस प्रकल्पासाठी पुढाकार घेऊ शकतील.

मुकुंद गायधनी

संत जनाबाई

मंगळवार, दि. ३० एप्रिल २०२४ रोजी प्रा. ताठे यांचे 'संत जनाबाई' या विषयावर व्याख्यान झाले.

श्री. रवींद्र घाटपांडे यांनी पाहुण्याची ओळख करून दिली. पाहुण्यांनी बी कॉम., एम.ए. व पत्रकारितेतील पदवी प्राप्त केली आहे. राष्ट्रीय सेवा संघाचे काम करण्यासाठी नोकरी सोडून सहा वर्षे उत्तर पूर्व प्रदेशांमध्ये काम केले. 'साई लीला' 'एकता' 'तरुण भारत' यांचे संपादकत्व सांभाळले आहे. श्रमिक पेपर संघाचे उपाध्यक्ष आहेत. 'लोकहितवादी पुरस्कार, विवेक जीवन गौरव पुरस्कार असे अनेक पुरस्कार प्राप्त केले असून अनेक ग्रंथांचे लेखन आणि बत्तीस ग्रंथांचे संपादन केले आहे. ते संत साहित्याचे अभ्यासक असून 'संत जनाबाई अभंगगाथा आणि विचारविश्व' या ग्रंथाला पुरस्कार मिळाला आहे.

प्रा.ताठे यांनी ज्ञानेश्वरीच्या ओवीने सुरुवात करून आपण उपासक, अभ्यासक आणि सामाजिक कार्यकर्ता या नात्याने लेखन केल्याचे सांगितले. भारतीय ऋषी व संत परंपरेनुसार संत जनाबाईंचे चरित्र, आत्मचरित्र लिहिले गेले नाही. त्यांच्यावर संत जनाबाईंचे स्वतःचे साडेतीनशे अभंग व महिपतीबुवा ताराबादकर लिखित नामदेव चरित्रातील उल्लेख एवढीच माहिती उपलब्ध आहे. संत कविता ही पारिवारीक कविता आहे. संत नामदेवांच्या पंढरपूर मंदिरातील पायरीवर जनाबाईंचे चित्र आढळते.

संत साहित्यात संत मुक्ताबाई, संत बहिणाबाई आणि संत सोयराबाईबरेबरच संत जनाबाईंचे स्थान आहे. त्या लिहू, वाचू शकत. ज्ञानेश्वरी वाचून त्यांनी त्यातील अध्यात्मावर अगदी समीक्षकाप्रमाणे लिहिलं आहे. त्या ज्ञानदेवांना 'सखा', नामदेवांना 'निजसखा' आणि विठ्ठलाला 'आत्मसखा' म्हणतात. ज्ञानदेवांनी त्यांच्याबद्दल 'स्वानंदाचे डोह' असा उल्लेख केला आहे तर संत कबीरांनी जनाबाईंच्या कर्म करतानासुद्धा केलेल्या ईश्वरभक्तीमुळे 'एका संत जनाबाईंमध्ये कोटी कबीर आहेत' असे गौरवोद्गार काढले आहेत.

संतसाहित्य अभ्यासक डॉ. रा.चि.ढेरे त्यांना 'तुळशीमंजिरी' म्हणतात. इतर संतांप्रमाणेच संत जनाबाई स्वतःला गुरुंची दासी (कामे करणारी व अध्यात्मिक शिष्य) म्हणवतात. पाश्चात्य स्त्रीवादापूर्वी- तेराव्या शतकात- संत जनाबाई लिहितात - 'डोईचा पदर आला खांद्यावर' किंवा 'स्त्रीजन्म म्हणूनी न व्हावे दुःखी'. ईश्वरी तत्त्वाचा महासमन्वय त्यांच्या लिखाणात दिसतो. भक्ती, ज्ञान, वैराग्य यांचा अपूर्व संगम दिसतो. त्यामुळे व्याख्यात्यांनी त्यांच्या अभंगांना 'प्रसन्न प्राजक्ताचा सडा, अमृताचा घडा' असे संबोधून संत जनाबाईंचे मोठेपण विशद केले.

श्री रवींद्र कोठावदे यांनी व्याख्यात्यांच्या अभ्यास, रसाळ वाणी आणि आधुनिकतेशी जोडलेले नाते यांचा उल्लेख करून आभार मानले.

यानंतर एप्रिल महिन्यात वाढदिवस असलेल्या स्नेहसेवा सभासदांचा सत्कार होऊन कार्यक्रम संपन्न झाला.

सुधा जावडेकर

राम मंदिर ते राष्ट्र मंदिर

मंगळवार दि. १४ मे रोजी श्री. अमेय दिलीप गोटखिंडीकर यांचे 'राममंदिर ते राष्ट्रमंदिर' या विषयावर व्याख्यान झाले.

पाहुण्यांची ओळख श्री. हेमंत भागवत यांनी करून दिली. श्री. अजेय गोटखिंडीकर यांचे कुटुंब तीन पिढ्यांपासून समाजसेवेत व्यग्र आहे. श्री अजेय ऑटोमोटिव्ह सायबर सेक्युरिटी क्षेत्रात संशोधक आणि सल्लागार आहेत. राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ, अतिदुर्गम वनवासी भागातील बाराशे एकल विद्यालयांचे काम ते सांभाळतात. इंग्लंड आणि फिनलंड येथेही त्यांनी कार्य केले आहे. भारताच्या ऐतिहासिक व सांस्कृतिक वारशाची ओळख करून देणारे कार्यक्रम ते राबवतात. विशेषतः पुढील पिढ्यांमधील बालकांसाठी विविध क्रीडाप्रकारांची त्यांना आवड असून त्या क्षेत्रातही ते कार्यरत आहेत.

पाहुण्यांनी त्यांच्या व्याख्यानात रामाचे महत्त्व केवळ धार्मिक नसून आसुरी शक्तींचा नाश, वनवासी बाधवांसह सर्वांचे सहकार्य, त्यायोगे संस्कृतीचा प्रवाहीपणा टिकवणे हे आहे. राम हे एक जीवनमूल्य आहे, ते भारतीय संस्कृतीचे वैशिष्ट्य आहे. स्वतः आक्रमण न करताही या संस्कृतीने हजारो वर्षांची परंपरा स्वदेशात आणि परदेशामध्येही चालू ठेवली. इतिहासातील असंख्य उदाहरणे देऊन व्याख्यात्यांनी ही परंपरा हजारो वर्षे परकीय आक्रमणांना तोंड देत कशी टिकली ते सांगितले. हूण, शक, कुशाण यांची आक्रमणे झाली, परंतु या संस्कृतीने आपल्या लवचिक स्वभावाने ती यशस्वीपणे आत्मसात केली.

मात्र गेल्या हजारो वर्षांमध्ये संस्कृतीच्या मूळ गाभ्यावर जीवनमूल्यांवर पद्धतशीर हल्ले करून येथील समाजाला ही संस्कृती जिवंत ठेवता येऊ नये असे प्रयत्न झाले. हजारो व्यक्तींचे शिरकाण, धर्मस्थळे उद्ध्वस्त करणे, धर्मांतर यांची ऐतिहासिक उदाहरणे पाहुण्यांनी दिली. शेवटच्या आक्रमणात तर येथील शिक्षण पद्धती आणि आत्मसन्मान यावरच हल्ला झाला.

या इतिहास काळातही भारतीयांनी संस्कृति रक्षणाचे केलेले प्रयत्न व्याख्यात्यांनी सांगितले. जसे- जिजामातांनी रामराज्य निर्माण करण्यासाठी छत्रपती शिवाजी महाराजांना

प्रोत्साहित केले. स्त्रियांना अभय, अन्यायाला सजा हेच अहिल्याबाईंनी सांभाळले. म. गांधीसुद्धा रामराज्याचेच पुरस्कर्ते होते. कारण राम केवळ देव नाही तर सर्व भारतीयांना एका सत्प्रवृत्त संस्कृतीच्या ध्यायाने जोडणारा राष्ट्रवीरसुद्धा आहे. म्हणूनच या निमित्ताने आत्मविस्मरण आणि न्यूनगंड बाजूला ठेवून, आत्मसंतुष्टतेतून बाहेर पडण्याचे विचार पुढच्या पिढीला दिले पाहिजेत. याने राष्ट्रविचार होईल. ज्ञान, कर्म सनातन मूल्ये, भक्ती, प्रेम त्याग, आत्मीयता यांवर आधारित राष्ट्रनिर्माण होईल. राममंदिराची उभारणी या राष्ट्रमंदिराच्या ध्येयाचे प्रतीक आहे. एकात्मतेची भावना निर्माण होणार आहे. अखेरीस व्याख्यात्यांनी Wealth without work, Science without humanity अशा त्रुटी निर्माण होणार नाहीत याची काळजी घेणे महत्त्वाचे असे प्रतिपादन केले. निरनिराळ्या विचारवंतांची वचने सांगितली. अत्यंत अभ्यासपूर्ण, देशप्रेमाने ओतप्रोत भरलेले असे हे व्याख्यान झाले.

श्री भालचंद्र अंबुलकर यांनी सुयोग्य शब्दात आभार मानले.

सुधा जावडेकर

स्वरूपवर्धिनी शिबिर

दिनांक १६.५.२०२४ गुरुवार रोजी, गोपीनाथ मुंडे सभागृह, धनकवडी येथे स्वरूप वर्धिनीच्या गटप्रमुख नियुक्तीचा कार्यक्रम संपन्न झाला. या शाखा ३६५ दिवस काम करतात. बिबवे वाडी ते पद्मावती, या परिसरात भरतात. शाखांची नावे.. स्वामी शिवानंद शाखा, सरस्वती दयानंद शाखा, धर्मवीर शंभूराजे शाखा, स्वामी अखंड शाखा अशी आहेत. या शाखांमध्ये मुलांवर अतिशय उत्तम संस्कार केले जातात. व्यायाम, अभ्यास, गट, सहली, चर्चा असे कार्यक्रम असतात. या शाखांचे सुजाण नागरिक बनवणे हे धोरण आहे.

हा मेळावा स्वरूपवर्धिनीतर्फे होता. या कार्यक्रमासाठी त्या परिसरातील शाखा प्रमुख आले होते. १० ते १५ शाखाप्रमुख आले होते. ७० मुले कार्यक्रमास उपस्थित होती. डॉ.राधा संगमनेरकर ह्या कार्यक्रमाच्या प्रमुख पाहुण्या होत्या व प्रथमपासून शाखा चालू करणारे श्री.विश्वास कुलकर्णी होते. शाखा शिक्षकांचा सन्मान करणारा हा कार्यक्रम होता. सन्मान म्हणून सावरकर व श्रीराम यांच्या प्रतिमा व पुस्तके देवून गौरव केला. सर्व ७५ मुलांना पुस्तके प्रदान करून पुस्तक सोहळा संपन्न केला. ही पुस्तके डॉ राधा संगमनेरकर यांनी मैत्रेय चॅरीटेबल सोसायटी तर्फे मुलांना दिली. मुलांनी एकमेकांची पुस्तके अदलाबदल करून वाचावीत असे सुचवले. मुलांनी सलोखा कसा ठेवावा एकमेकांच्या उपयोगी

कसे पडावे हे लहान वयात शिकणे गरजेचे आहे हे गोष्टी रूपात सांगितले. मुले गोष्टी ऐकताना दंग झाली होती. श्री. विश्वास कुलकर्णी यांनी पुढे आपल्याला कशी वाटचाल करावयाची आहे याचा आढावा सांगितला. आपली प्रगती कशी होईल, हे ही पोटतिडकीने सांगितले. मोठे होण्यासाठी करावे लागणारे कष्ट व त्या मधील उपासना कशी आवश्यक आहे हे समजावले. अध्यक्ष व पाहुणे यांना सावरकरांच्या प्रतिमा भेट देऊन कार्यक्रमाची सांगता झाली. कार्यक्रम खूपच रंजक झाला.

या कार्यक्रमासाठी नीला सरपोतदार, यांची पुस्तक निवडीसाठी खूपच मोलाची मदत झाली.

सौ.ऋचा सावरकर, सौ. सुनिता वाघ, सौ.रीताराणी शितोळे या कार्यक्रमास उपस्थित होत्या.

सौ. सुनिता वाघ

अग्निशिखा मर्दान्नी झाशीवाली

‘मेरी झाँसी नहीं दुँगी’ हे अजरामर झालेले झाशीच्या राणीचे इंग्रजांना दिलेले आव्हान आणि किल्ल्याच्या तटावरून लहानग्या दामोदरसह घेतलेली पराक्रमी झेप इतकी सीमित माहिती ह्या महाराष्ट्राच्या कन्येची आपल्याला आहे. ह्या धगधगत्या अग्निशिखेचे पूर्ण चरित्र अत्यंत वेगाने सर्व घडामोडींसह राणीच्या वेषात, नाट्याविष्कारासहित सादर करणाऱ्या सौ. सायली गोडबोले जोशी, त्या दिवशी स्वतःच अग्निशिखेचे रूप धारण करून आल्यासारख्या वाटल्या. अत्यंत ओघवती भाषा, खणखणीत आवाज, मधून मधून गायलेले पोवाडे, गाणी, अभिनय सामर्थ्याने डोळ्यांसमोर उभे केलेले इतिहासातील प्रसंग असा बहारदार कार्यक्रम झाला. राणीचे चरित्र ऐकताना अंगावर अक्षरशः काटा येत होता.

सौ. सायलीताईनीलहान वयात किती कार्यक्रम केले आहेत, किती बक्षिसे मिळवली आहेत, त्याची जंत्री खूप मोठी आहे. त्या बी.ए., मराठी, चित्रकला, एम.ए.इतिहास, संस्कृत कोविद आहेत. त्यांच्या प्रकाशित साहित्यात ‘दर्यापार’ हा काव्यसंग्रह व राजमाता जिजाऊंवरील ऐतिहासिक ६०० पानी चरित्र ग्रंथ आहे. शिवाय पेशवा शतकांचा व हैबतराव ही पुस्तके प्रकाशनाच्या वाटेवर आहेत. श्री. सुरेश खरे यांच्याकडून सूत्र संचालनाचे धडे त्यांनी घेतले. संहिता व सूत्रसंचालनामध्ये ‘इथे मराठीचिथे नगरी’, बहर नवरसांचा, आनंदाचे डोही, नमो ज्ञानदेवा अशा जवळजवळ शेकडो कार्यक्रमांचे सूत्रसंचालन त्यांनी केले आहे.

सायलीताईंचा एकपात्री नाट्याविष्कार थक्क करून सोडणारा आहे. जिजाऊ, राजराणी पद्मिनी, मीरा हो गयी

मगन, अग्निशिखा मर्दानी झासीवाली अशा इतिहास घडवलेल्या अनेक शूर स्त्रियांचा एकपात्री प्रयोग त्या करतात. लिम्का बुक ऑफवर्ल्ड रेकॉर्डसाठी सलग साडेसात तासांचा विश्वविक्रमी बहुरूपी नाट्यप्रयोग 'पंचकन्या' त्यांच्या नावावर आहे. ह्या सर्वांचे फलित म्हणजे अनेक उल्लेखनीस पुरस्कार त्यांच्या शिरपेचात डौलाने झळकत आहेत. त्यांच्या पुरस्कारांची संख्या ५० ते ५५ च्या घरात आहे. त्यात राज्यस्तरीय सर्वोत्कृष्ट स्त्री कलाकार पुरस्कार, कन्यारत्न, मिस एस.एन.डी.टी., यशस्विनी, युवा गौरव असे गौरवशाली पुरस्कार आहेत.

झाशीच्या राणीच्या चरित्रातील अनेक प्रसंग वर्णन करताना त्यांचा करारी स्वभाव, शस्त्र चालविण्यातील नैपुण्य, आलेल्या प्रसंगाला तोंड देण्याची क्षमता, स्वातंत्र्याचा जाज्वल्य अभिमान, सती न जाणे, केशवपन न करणे ह्या गोष्टींसाठी केलेले युक्तिवाद असे अनेक पदर उलगडत गेले. वयाच्या १२व्या वर्षी लग्न व त्यानंतर झालेले दुर्दैवी आघात, त्याने न खचता इंग्रजांशी दिलेली झुंज आणि शेवटी स्वकीयांनी केलेली गद्दारी यामुळे अल्प वयात ही विद्युल्लता झुंजता झुंजता धारातीर्थी पडली. 'मला जिवंतपणी अग्नीच्या स्वाधीन करा परंतु मृत्यूनंतरही फिरंग्याचा हात माझ्या देहाला लागू देऊ नका' असे करारीपणे सांगून तसा मृत्यू स्वीकारणारी ही 'अग्निशिखा'! तिला आपल्या सर्वांचा त्रिवार मुजरा!

सौ. सायलीताईची ओळख सौ. संध्या भडकमकर यांनी करून दिली तर आभार श्रीमती सुधाताई जावडेकर यांनी मानले.

सौ. उज्वला नाईक

दुर्गम भागातील गड किल्ले, जंगले आणि अदभूत गुहांची भटकंती

मंगल देशा, पवित्र देशा

महाराष्ट्र देशा

राकट देशा कणखर देशा

दगडांच्या देशा

अशा ह्या महाराष्ट्रात अनेक गड, किल्ले, जंगलं, गुहा, नद्या, समुद्र आहेत आपण भाग्यवान आहोत की अशाप्रकारची विविधता आपल्या भारतात आहे. अशाच सगळ्या भागांची भटकंती गेली कित्येक वर्षे करणारे श्री प्रमोद टेमघरे ह्यांनी स्नेहसेवेच्या सभासदांना २८/५/२४ रोजी त्यांच्या माहितीने व अनुभवाने खिळवून ठेवले.

भटकंती करायची म्हणजे पर्यटनाला जाऊन मौज मजा

करणे नव्हे. स्वतःच्या पायांनी चालत, मजल दरमजल करत गड दुर्ग ह्यांच्या पायथ्याशी पोहोचणे आणि मग बेलाग अशा दुर्गावर चढाई करणे, ह्या प्रवासात वाटेत जंगले, अरण्ये असतातच, ती नुसती पहायची नसतात तर त्याचे अनुभव घेणे वाचन करणे गरजेचे आहे असे श्री टेमघरे आवर्जून सांगतात. जंगल हजार डोळ्यांनी तुमच्याकडे पहात असते, त्यातील प्रत्येकात काहीतरी वैशिष्ट्य लपलेले असते. प्राण्यांना स्वतःचा वेगळा वास असतो, अनेक प्रकारच्या वनस्पती बघून थक्क व्हायला होते. ही भटकंती करताना हिंस्र पशु, पक्षी छोटी जनावरे, वनस्पती, वेली, देवराया, त्या त्या जागेचा इतिहास, शिल्पशास्त्र, वास्तुशास्त्र, भूगोलाचा अभ्यास, शिलालेख, तिथले समाजजीवन, नक्षत्रांचे स्थान, दिशांचे भान, ह्या सर्वांचा अभ्यास असावा लागतो, आणि अनेक भटकंतीनंतर तो होतो सुद्धा व आपण त्या नितांत सुंदर जंगलाचा एक भाग होऊन जातो.

आजपर्यंत श्री टेमघरेंनी ३५० किल्ले पालथे घातले, त्यात त्यांना आढळून आले की आदिवासीची निरीक्षणे अगदी अचूक असतात.

आपल्या व्याख्यानात त्यांनी घोरपड, जागल्या मोर, लावा, तितर, टिटवी, अस्वल, मुंगुस, अजगर ह्या प्रत्येकाची वैशिष्ट्ये खुलवून सांगितली.

तसेच अनेक प्रकारची झाडे, वेली ह्यांचे उपयोग सांगितले. उदा. दातपडी वनस्पतीने दात हलू लागतात, त्याविरुद्ध कुडाच्या भाजीचे मूळ दाताच्या घट्टपणा साठी फार उपयोगी, ज्योतिष्मती वनस्पती रात्रीच्या अंधारात चकाकते. आदिवासींना हे ज्ञान वर्षानुवर्षांच्या अनुभवातून मिळाले आहे, काही वनस्पतीच्या वासाने माणूस गुंगतो, काहींच्या चिकाचा रस फांदयाना लावून पक्ष्यांना पकडण्याचे कसब त्यांचेकडे आहे, देवरायांमधील झाडे तोडायची, तर ते प्रथम त्यांची पूजा करतात.

१९७८ साली वणी येथे असलेल्या, मार्कंडेय पर्वतावरील अदभूत गुहेचा सांगितलेला 'काळ स्तब्ध झाल्याचा' अनुभव तर विलक्षणच होता, सर्व मंडळी ऐकता ऐकता स्तब्ध झाली, चमत्काराचा विज्ञानाशी संबंध कसा असतो, हे त्यांनी सगळ्यांना समजेल अशा भाषेत सांगितले, अशा तऱ्हेने स्नेहसेवेची मंडळी तास दीडतास जंगलं किल्ले ह्यांच्या भ्रमंतीत रंगली होती.

श्री टेमघरे यांची ओळख सौ गीता भुर्के यांनी करून दिली, तर आभार श्री श्यामराव भुर्के यांनी मानले, आणि कार्यक्रमाची सांगता झाली.

सौ. उज्वला नाईक